

Рад примљен: 27. 6. 2019.  
Рад прихваћен: 25. 8. 2019.Оригинални  
научни рад

Љиљана С. Плазинић

Универзитет у Београду, Учитељски факултет

Соња М. Бањац

Универзитет у Београду, Филозофски факултет,  
Институт за психологију

Јелена Ђ. Јоксимовић

Универзитет у Београду, Филозофски факултет



## Конформистичко понашање адолесцената у доношењу естетских судова услед психичка ауторитета и вршњачке групе<sup>2</sup>

**Резиме:** Циљ истраживања је да се утврди да ли су естетски судови адолесцената подложни психичкој групи, као и да ли постоји разлика у конформистичком понашању у зависности од тога да ли је група која врши психички састављена од вршњака или научних ауторитета и да ли се ради о естетском суђењу у ужем или ширем смислу. Узорак су чинила десет два полазника Истраживачке станице Петница. Испитаницима су приказиване уметничке слике у паровима у којима је једна увек имала значајно већу естетску вредност. Задањак испитаника био је да процене која слика има већу естетску вредност и коју би слику држали у соби. У истраживању су постојале три групе: контролна, која је судове доносила самостално, писаним путем и две експерименталне: прва је судове доносила у присуству научних ауторитета а друга у присуству вршњака. Након тога са испитаницима је обављен полуструктурисани интервју како би се проверио ниво свесности о конформирању. Анализа варијансе показује да постоји ефекат групе на избор слика са мањом естетском

1 ljiljana.plazinic@gmail.com

2 Текст је резултат рада на пројекту „Идентификација, мерење и развој когнитивних и емоционалних компетенција важних друштву оријентисаном на европске интеграције“ (бр. 179018), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

3 Захваљујемо се Истраживачкој станици Петница и свим учесницима у истраживању, без чијег несебичног доприноса не би било ни овог рада.

Copyright © 2019 by the authors, licensee Teacher Education Faculty University of Belgrade, SERBIA.

This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original paper is accurately cited.

вредношћу за оба ишћања (о естетској вредности и о томе коју слику би сјавили на зид), а још хок шест (ЛСД шест) јошврђује сјавистички значајне разлике између све јри јрује само на задајку естетској суђења у ужем смислу, и јо јако шјо су се исјавници који су се налазили у јруји са аујоритетом више конформирали суду већине од оних који су се налазили у вршачкој јруји. Код ишћања коју би од две слике сјавили на зид ујврђена је сјавистички значајна разлика само између конјролне и две екјерименталне јрује, али не и између екјерименталних, шјо јовори да је на делу информациони конформизам. Разлике у свесности о јоушћању јод социјалним јријиском нису се јоказале значајним у овој сјудији нији је шаква свесности рејисјрована.

**Кључне речи:** конформистичко понашање, естетско суђење, адолесценји, аујоритет, вршачи.

## Увод

Човек је друштвено биће чије је понашање покренуто снажним социјалним мотивима. Један од њих је грегари или „мотив стада“, који представља урођени порив, препознат и код многих животиња, да буду у групи са другим јединкама своје врсте (јату, стаду, чопору) (Требјејанин, 2004). Код људи се овај мотив манифестује у тежњи појединца да буде заједно с другим људима, да буде део неке социјалне групе, као и у осећању узнемирености и нелагодности када се нађе изван свог „стада“ (Требјејанин, 2004). Одступања од стандарда понашања и мишљења уобичајених за групу у којој се појединац налази често код њега изазивају страх и несигурност. Стога појединци имају тенденцију да промене своја мишљења или одлуке тако да се подударају са мишљењем групе у којој су, а овај феномен је назван друштвеним конформизмом (Turner, 1991).

Насупрот конформизму налази се критичко мишљење: рефлексивно, на разлозима засновано, мишљење, усмерено на одлучивање о томе у шта се може веровати и како треба поступати (Ennis, 1987: 10). Образовање, као кључни инструмент којим друштво утиче на развој појединца, највећим делом заслужно је за развој критичког мишљења. Тако Закон о основама система образовања и васпитања међу основ-

ним циљевима образовања наводи развој свести о себи, критичког мишљења, самоиницијативе и изражавања свог мишљења (*Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja*, 2019). Школа има пресудан утицај и у развоју ученичке способности за доживљавање естетског осећања и успостављање естетског суђења континуираним, систематским и приступачним доживљавањем вредних ликовних уметничких дела у васпитно-образовном процесу (Гајић, 1997).

У овом истраживању испитујемо колико су средњошколци, полазници Истраживачке станице Петница, подложни притиску групе вршњака и групе ауторитета у доношењу естетских судова. Дакле, на посредан начин испитујемо и колико су ови млади људи у свом развоју успели учврстити естетски укус.

## Појам конформизма

Реч конформизам (лат. *conformis*) води порекло из латинског језика и значи једнообразан. Рот дефинише конформизам као „прихватање понашања групе или већине зато што група такво понашање захтева или очекује или зато што га напросто презентује као начин понашања“ (Rot, 1987: 171). Људи на овај начин прихватају групне норме, улоге, стандарде, ставове и мишљења чланова групе, без рационалног разлога. Настале промене остварују се ради смањења и уклањања непријатног осећања које

настаје као последица реалног или имагинарног притиска других особа (Џекрилија, Турјаџанин, Рухало, 2004: 169). Нема сагласности о томе да ли је конформизам ситуациона варијабла, црта личности или вредност (Pantić, 1990; Rot, 1987). Истраживања која се баве конформирањем говоре о различитим чиниоцима који утичу на његово јављање и које је могуће поделити у ситуационе и индивидуалне. У ситуационе факторе могу се убројити јасноћа садржаја, тежина задатка, процена властите и туђе компетентности, јединственост групе, број чланова, статус у групи и привлачност групе. Са друге стране, у индивидуалне факторе могу се убројити узраст испитаника, пол, као и неке црте личности (Rot, 1987).

#### **Ашова експериментална парадигма**

Раних педесетих година 20. века Соломон Аш је серијом ингениозних експеримената заувек променио наше схватање социјалних односа. Ашова експериментална парадигма састојала се од наизглед једноставног задатка перцептивне дискриминације (Asch, 1956). Субјектима је презентована једна линија стандардне дужине (која се кретала између једног и десет инча) и три линије које је требало упоредити са њом, а од којих је једна увек била исте дужине као стандардна. Њихов задатак био је да процене која од три линије је по дужини најближа стандардној. Испитаници, тзв. наивни субјекти, свој би суд гласно саопштавали након седморо других испитаника, који су заправо били Ашови сарадници, инструисани како да дају процене. Њима је унапред речено да на утврђеним задацима дају одговоре који очигледно нису у складу са перцепцијом. „Наивни“ субјекти постављени су на крај реда, тако да су могли да чују процене осталих учесника и тек онда да дају своју процену. Када је контролна група студената давала процене дужине линија у ситуацији одсуства групног притиска, у 95% случајева субјекти су давали тачан одговор. За разлику од њих, у присуству јединствене групе која је намерно давала погрешне

процене, „наивни“ субјекти су се различито понашали. Једна четвртина (24%) ових испитаника остала је потпуно независна и упркос групном притиску давала само тачне судове. Једна трећина испитаника повиновала се притиску групе у више од пола ситуација, док се преосталих 45% испитаника конформирало од једног до шест пута у дванаест покушаја. Резиме је био следећи: просечно, субјекти су се конформирали проценама већине између четири и пет пута, а једна трећина свих судова била је нетачна у ситуацији када их је давала једногласна већина (сто деведесет два од укупно шестсто судова) (Asch, 1956).

Аш је након експеримента са испитаницима водио интервју ради схватања психолошке позадине овог феномена. Интервјуи су показали да конформизам настаје зато што су испитаници сматрали да је природно да су у праву они који су јединствени у свом суду (Rot, 1987). Ашови налази показали су и своју крос-културалну универзалност, па је тако помоћу његове парадигме утврђен сличан ниво конформизма на студентима из Кувајта (Amir, 1984), Португала (Neto, 1995), Србије (Marjanović, 1995), Јапана (Mori & Arai, 2010).

Ашова експериментална парадигма коришћена је у једном истраживању спроведеном у Србији, које се бавило утврђивањем повезаности полне структуре групе и конформистичког понашања адолесцената (Marjanović, 1995). Резултати показују да не постоји статистички значајна разлика у нивоу конформизма између дечака и девојчица, али да је степен конформирања знатно већи када су се испитаници налазили у полно хомогеним него у полно хетерогеним групама (Marjanović, 1995). Након експеримента испитаници су интервјуисани да би се утврдило како су се осећали током експеримента. На основу одговора сврстани су у три категорије – оне који су се осећали *узбуђено*, оне који су се осећали *луди* и оне који су се осећали *иој ушницајем грујих*, а између емоционалног реаговања на со-

цијални притисак и степен испољеног конформизма није пронађена статистички значајна веза (Marjanović, 1995).

### **Врсте конформистичког понашања**

Претходна истраживања показала су да се конформизам јавља у различитим културама и код оба пола једнако, али и да степен његове изражености зависи од неких карактеристика саме групе, попут полне хомогености њених чланова (Marjanović, 1995). Бројни истраживачи који су користили Ашову експерименталну парадигму покушали су да открију које све карактеристике групе утичу на степен конформизма. Једна линија истраживања, важна за наш рад, бавила се питањем утицаја структуре групе и статуса „наивног“ испитаника на степен његовог конформизма.

У покушају да теоријски објасни овај утицај Вилис (Willis, 1963; према: Šiber, 1982) увео је разлику између три врсте конформизма: нормативног, удворичког и информационог. *Нормативни конформизам* се јавља у формалним групама (нпр. радној организацији, школи) које имају утврђене норме, као и механизме награђивања понашања која су у складу са нормама и кажњавања оних која нису. Појединац који заузима одређени положај у групној структури на тај начин изложен је непосредном притиску групе да се конформира са прописаним или очекиваним понашањима. Са друге стране, *удворички конформизам* настаје у групама које не морају бити формалне, али које имају хијерархијску структуру. Појединац са нижим положајем у групној структури предвиђа да ће конформирањем стећи наклоност групе или неку корист за себе, те и без икаквог групног притиска прихвата мишљења и понашања оних са вишим положајем. На крају, *информациони конформизам* постоји у ситуацијама у којима појединац процењује да нема чврсту основу за самостално просуђивање, те с обзиром на то да није довољ-

но компетентан, поводи се за онима који представљају ауторитет и за које мисли да су стручнији од њега.

Једно од првих истраживања ефекта статуса у групи на ниво конформизма извели су Ларсен и његови сарадници (Larsen et al., 1979). Они су четрдесет студената подвргнули Ашовој експерименталној процедури уз манипулацију статусом чланова групе која врши притисак. Прва експериментална група судове је давала у присуству својих вршњака, док су се у другој експерименталној групи нашли чланови који су за „наивне“ испитанике имали изванредан ауторитет (представљени су као „дипломирани помоћник експериментатора“, два „дипломирана почасна студента“ и „старији студент психологије“). Анализа варијансе показала је да су се студенти статистички значајно више конформирали у групи са ауторитетима него у групи са вршњацима. Иако се Ларсен у интерпретацији својих резултата није водио Вилисовом поделом, можемо претпоставити да је у овом истраживању дошло до удворичког конформизма (Larsen et al., 1979). Наиме, с обзиром на то да појединац није био у формалној групи која има успостављене норме понашања нити су појединци од ауторитета стручнији од „наивног“ испитаника у погледу визуелне перцепције, можемо претпоставити да овде није дошло до нормативног нити информационог конформизма, већ да је појединац просто покушавао да стекне наклоност групе ауторитета. Међутим, за поузданији закључак о врсти конформизма требало би спровести ново истраживање, у коме ће бити варијансе задаци у којима испитаници доносе своје судове. Један задатак би морао бити такав да „наивни“ субјект поверује да је група ауторитета стручнија од њега, а други такав да „наивни“ субјект претпостави једнаку стручност. У овом истраживању увешћемо управо такву варијацију задатака.

Како би испитао како су се испитаници осећали током експеримента, Ларсен је опсервирао њихово понашање током трајања процедуре (Larsen et al., 1979). Када се њихови судови нису слагали са судовима једнодушне већине, испитаници из обе групе су показивали својеврсну анксиозност – мрдали би се у столицама, зурили у друге, дубоко уздисали и са нервозним осмехом саопштавали свој суд (нпр. „Мора да сам слеп!“ или „Шта је мени? Могу ли да променим одговор?“). Овај налаз показује да одступања од стандарда понашања и мишљења уобичајених за групу у којој се појединац налази код њега изазивају страх и несигурност.

### **Естетско суђење**

У овом истраживању подложност притиску групе испитивали смо у домену естетског суђења на ликовним садржајима. Разлози за такву одлуку били су двојаки. Најпре, ликовни садржаји (уметничке слике) могу бити презентовани визуелно како то Ашова експериментална процедура захтева. Потом, желели смо да посредно проценимо оствареност појединих циљева и задатака наставе ликовне културе. Наиме, док у Републици Србији постоји завршни испит којим се на крају обавезног образовања испитују знања и умења ученика из већине школских предмета, у домену ликовне културе, осим школских оцена, не постоји додатна евалуација образовних исхода.

Естетско суђење је важан део наставе ликовне културе. Њени циљеви, наведени у наставном програму за осми разред основног образовања и васпитања, између осталог су да се осигура да сви ученици стекну базичну уметничку писменост, изразе и образложе своје мишљење и дискутују са другима. Неки од задатака наставе ликовног су развијање способности ученика да опажају квалитет ликовних елемената; развијање смисла за естетске ликовне и визуелне вредности; развијање способности за препозна-

вање основних својстава традиционалне, модерне и савремене уметности (*Pravilnik o nastavnom programu za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja*, 2018.) Павловић (Pavlović, 2013; 2014) указује на образовне приступе у настави ликовне културе који уче децу да посматрају ликовна дела, процењују их, синтетизују и оправдавају, односно стварају навике у размишљању које се сматрају најважнијим за естетски развој и критичко мишљење (Pavlović, 2014: 58). У уводном делу чланка управо смо истакли да насупрот конформизму стоји критичко мишљење, какво се овде акцентује.

Естетско суђење може се најшире разумети као сваки поступак који има естетско значење (од процене да ли је нешто лепо, преко избора филма, до куповине уметничког дела или намештаја). У овом раду говорићемо о естетском суђењу заснованом на естетском укусу. Он се одређује као „способност да се диференцирано-вредновалачки опажају различита естетска својства према осећању пријатности или непријатности, способност суђења о естетским предметима, осећање за уметнички вредно, моћ естетског вредновања“ (Gajić, 1997). У раду ћемо се бавити естетским суђењем у ужем смислу, када будемо тражили од својих испитаника да процене која слика у презентованом пару има већу естетску вредност, и у ширем смислу: када будемо тражили да процене коју би слику држали у соби.

### **Методологија истраживања**

#### ***Циљ и задаци истраживања***

Циљ овог истраживања је да се утврди да ли се адолесценти конформирају приликом доношења естетских судова у ужем и ширем смислу услед притиска ауторитета и вршњачке групе. Задаци истраживања јесу:

- Утврдити да ли ће доћи до конформирања испитаника у доношењу естетских судова услед притиска групе.
- Утврдити да ли је на делу информациони или удворички конформизам, кроз утврђивање разлика у степену конформирања испитаника који врше процену у групи вршњака у односу на испитанике који врше процену у групи људи који им представљају ауторитет на два различита задатка естетског суђења.
- Утврдити разлике у погледу свесности о утицају притиска групе на суд у ситуацији када су испитаници изложени групи вршњака у односу на ситуацију када су изложени групи људи који представљају ауторитет.

### Хипотезе

На основу истраживања које су спровели Аш (Asch, 1956), Ларсен (Larsen, 1979) и Марјановићева (Marjanović, 1995) постављамо следеће хипотезе:

- Очекујемо да ће доћи до конформирања испитаника у доношењу естетских судова услед притиска групе, односно да ће испитаници који буду доносили естетске судове под групним притиском вршњака или ауторитета у већем проценту бирати слике са мањом естетском вредношћу у односу на оне који то буду радили самостално.
- Будући да се претходна истраживања нису бавила утврђивањем врсте конформизма при естетском суђењу, немамо сигурну основу за постављање прецизне хипотезе нашег истраживања. Елиминисали смо могућност нормативног конформизма с обзиром на то да у експерименталној процедури не постоји директан притисак групе на „наивног“ испитаника, у смислу награђивања неких и кажњавања других облика понашања.

Да ли је у питању информациони или удворички конформизам, утврдићемо поређењем одговора две експерименталне групе на задацима који захтевају естетско суђење у ужем и естетско суђење у ширем смислу. Наиме, уколико је на делу удворички конформизам, субјекти који доносе судове у присуству ауторитета имаће већи степен конформирања на оба постављена питања (*Која слика је естетски вреднија? и Коју би радије држао/ла у соби?*). У овом случају конформизам биће резултат хијерархијске структуре и предвиђања појединца да ће таквим понашањем стећи наклоност групе. Уколико је на делу информациони конформизам – можемо очекивати да субјекти који доносе судове у присуству групе ауторитета имају већи степен конформирања само у ситуацији процењивања *Која слика има већу естетску вредност*, где се појединац поводи за онима за које сматра да боље од њега познају проблем (Šiber, 1982). У ситуацији процењивања *Коју слику би држали у соби* испитаници знају да нема једног тачног решења које би само „стручњаци“ могли да знају, чак и сама формулација питања реферише на субјективност (*Коју би слику радије ставио/ла на зид?*), те уколико и на овом питању субјекти који доносе судове у присуству ауторитета имају већи степен конформирања од оних који то чине у групи вршњака, закључићемо да је у питању удворички конформизам, уколико то не буде случај, закључићемо да је посредни информациони конформизам.

- У складу са Ашовим закључком, сматрамо да разлике у погледу свесности неће постојати између испитаника који су били у групи с ауторитетом и групи вршњака, али да ће испитаници из прве групе показати већи степен нелагоде.

### Узорак

Узорак су чинила педесет два полазника Истраживачке станице Петница. Од тога је њих двадесет двоје чинило контролну групу, а по петнаест полазника било је у две експерименталне групе.

Пошто је у питању био пригодан узорак, пол испитаника није могао бити контролисан из неколико разлога. Најпре зато што су деца добровољно учествовала и што су присуствовала када су могла, у односу на своје обавезе, као и њихови сарадници. Други разлог је тај што је било потребно организовати свако испитивање тако да испитаници не схвате да сарадници експериментатора по неколико пута учествују. Резултати Марјановићеве (Marjanović, 1997) показују да не постоји статистички значајна разлика у нивоу конформизма између дечака и девојчица, а да је степен конформирања знатно већи када су се испитаници налазили у полно хомогеним него у полно хетерогеним групама. Пошто су се „наивни“ испитаници налазили у полно хетерогеним групама и када су доносили судове у групи вршњака и када су то чинили у групи ауторитета, фактор полне хетерогености био је уједначен за обе експерименталне групе. Полна структура група приказана је у Табели 1.

Табела 1. Полна структура групе.

Група	Дечаки	Девојчице	Укупно
Ауторитет	10	5	15
Вршњаци	7	8	15
Контролна група	4	18	22
Укупно	21	31	52

### Варијабле

Независна варијабла у овом истраживању била је тип групе чији су нивои били група с ауторитетом, вршњачка група и контролна група. У групи с ауторитетом сараднике експериментатора чинили су ментори и стручни сарадници

у Истраживачкој станици Петница. Они су испитаницима држали предавања, менторисали радове или их испитивали приликом различитих презентација. Сарадници експериментатора у вршњачкој групи били су други полазници семинара, а у контролној групи испитаници су одговарали на иста питања као и испитаници у експерименталним групама, само што су то чинили писмено и без консултације са осталима. Претпостављамо да на избор слике утиче њена естетска вредност и притисак групе. Пошто естетску вредност не можемо објективно измерити, као што је то учињено с дужином линија у Ашовом експерименту, уведена је контролна група на чији избор такође утиче естетска вредност слике, али не и притисак групе.

Прву зависну варијаблу представљао је степен конформирања, односно број избора слике с мањом естетском вредношћу на задатку естетског суђења у ужем смислу (*Која слика има већу естетску вредност?*)

Другу зависну варијаблу представљао је број избора слике с мањом естетском вредношћу на задатку естетског суђења у ширем смислу (*Коју слику би држао/ла у соби?*)

Трећу зависну варијаблу представља свесност испитаника о попуштању под утицајем групе, која се испитивала каснијим интервјуом.

### Стимулуси

Као стимулуси за испитивање конформирања изабране су уметничке слике. Сlike су приказиване у паровима, при чему се претпоставља да једна од њих увек има већу естетску вредност од друге. Сlike су биране тако да оне за које претпостављамо да имају већу естетску вредност представљају мање познате слике познатих уметника (Приказ 1). С друге стране, естетски мање вредне слике представљале су дела аматера који се баве сликањем. Како бисмо били сигурни да неће постојати ефекат познатости слике, односно да на избор испитаника неће



Приказ 1. Пример пара стимулуса (слика лево има вишу естетску вредност од слике десно).

утицати било какво раније искуство са сликом, изабране стимулусе смо дали на процену групи од десеторо средњошколаца. Њима је био дат узорак од четрнаест парова слика, а након њихове процене дванаест слика је ушло у коначан узорак стимулуса.

#### **Процедура истраживања**

Процедура истраживања заснована је на класичној Ашовој, али је унеколико измењена. Групе су се састојале од петоро учесника, при чему су четворо увек били сарадници експериментатора, док је само један био прави, односно „наивни“ испитаник. Испитаницима је приказивано дванаест парова стимулуса преко пројектора. Задатак испитаника је да процене која слика у сваком пару има већу естетску вредност и коју би слику држали у соби. Групи сарадника експериментатора је речено да дају исте одговоре на осам задатака – тако да изаберу слику која има мању естетску вредност, док су у четири случаја бирали лепшу слику, како испитаници не би по-

сумњали у веродостојност њихових судова. При уласку у собу увек би било намештено тако да „наивни“ испитаник седне на један крај, а затим би експериментатор замолио да се почне са супротног краја од оног на ком седи „наивни“ испитаник.

Након главног дела експеримента са „наивним“ испитаником обављен је полуструктурирани интервју. Испитаницима су постављена питања о томе да ли су били свесни притиска групе и како су се осећали под таквим притиском. На овај начин утврдили смо да ли постоје разлике у степену свесности и нелагоде у групи вршњака и ауторитета.

Исти стимулуси – дванаест парова уметничких слика – били су изложени контролној групи. У овој групи испитаници су радили индивидуално, а одговоре су давали написмено, у тишини, при чему су сви седели са два места размака око себе, тако да нико није могао да утиче на њихов суд.



## Резултати

### Ойшїи сїейен конформизма

Најпре смо проверили прву хипотезу – да ће испитаници који буду доносили естетске судоуе под групним притиском вршњака или ауторитета у већем проценту бирати слике са мањом естетском вредношћу у односу на оне који буду радили самостално. У Табели 2 приказани су одговори по стимулусима на два постављена питања за све три групе које су учествовале у истраживању.

Када су на питање о естетској вредности у ужем смислу сарадници експериментатора заиста бирали лепшу слику, дошло је до појаве да по 3,3% испитаника у обе експерименталне групе бира ружнију слику, упркос групном притиску, док на истим стимулусима контролна група

па прави 5,6% грешака. Међутим, када сарадници експериментатора на исто питање бирају ружније слике, постотак испитаника који такође бира ружније слике је далеко већи: 22,8% у групи са вршњацима и 38,11% у групи са ауторитетима (из анализе смо избацили стимулус број 10, јер су се око њега двоумили и испитаници из контролне групе), док је број грешака у контролној групи тек 4,5%.

Код питања о томе коју би слику ставили на зид (естетско суђење у ширем смислу), ситуација је нешто другачија. У овом случају контролна група прави нешто већи проценат грешака (11,3%), а разлика између две експерименталне групе је мања у апсолутном смислу (24,7% у групи са вршњацима, наспрам 34,2% групи са ауторитетима).

Табела 2. Процентни избор ружнијих слика на два питања с обзиром на групу.

р. бр. пара слика	избор групе	Естетска вредност % избора ружније слике			Стављање на зид % избора ружније слике		
		Контролна група	Е1 Вршњаци	Е2 Ауторитет	Контролна група	Е1 Вршњаци	Е2 Ауторитет
1.	Лепа	4,5	6,7	6,7	31,8	20	13,3
2.	Лепа	13,6	0	0	27,3	0	0
3.	Ружна	13,6	6,7	26,7	0	26,7	20
4.	Ружна	4,5	26,7	6,7	22,7	26,7	26,7
5.	Ружна	0	13,3	60	4,5	6,7	33,3
6.	Лепа	0	6,7	6,7	18,2	13,3	6,7
7.	Ружна	4,5	53,3	40	40,9	60	40
8.	Ружна	4,5	13,3	66,7	0	13,3	60
9.	Ружна	0	0	0	0	0	0
10.	Ружна	59,1	40	53,3	31,8	46,7	60
11.	Лепа	4,5	0	0	22,7	0	0
12.	Ружна	0	46,7	66,7	9,1	40	60
% избора ружне слике кад сарадници бирају лепу		5,6	3,3	3,3	25	8,3	5
% избора ружне слике кад сарадници бирају ружну		11,3	25	40	13,6	27,5	37,5
% избора ружне слике кад сарадници бирају ружну без стимулуса бр. 10		4,5	22,8	38,11	11,3	24,7	34,2

Табела 3. Учесћалост избора слике са мањом естетском вредношћу на два питања

Број избора ружних слика (макс. 8)	Питање о естетској вредности			Питање о стављању на зид		
	Контролна група	Е1 вршњаци	Е2 ауторитет	Контролна група	Са вршњацима	Са ауторитетом
Ниједном	40,90%	20%	13,33%	22,7%	26,7%	6,7%
Једном	36,36%	20%	6,66%	50%	0%	13,3%
Два пута	18,18%	26,22%	20%	22,7%	46,7%	26,7%
Три пута	13,63%	6,66%	13,33%	4,54%	0%	20%
Четири пута	0%	26,22%	6,66%	0%	6,7	6,7%
Пет пута	0%	0%	33,33%	0%	20%	20%
Шест пута	0%	0%	6,66%	0%	0%	0%
Седам пута	0%	0%	0%	0%	0%	6,7%
Сваки пут	0%	0%	0%	0%	0%	0%

Како бисмо могли да утврдимо значајност ових разлика, извршили смо једнофакторску анализу варијансе. У анализу су ушли само одговори испитаника за оне слике где су сарадници експериментатора (односно већина) бирали слику која има мању естетску вредност, а скор испитаника рачунат је као број изабраних ружнијих слика. Ти скорови испитаника из две експерименталне групе упоређивани су са скоровима испитаника из контролне групе. Анализа је рађена посебно за питање *За коју бисте слику рекли да има већу естетску вредност?* и посебно за питање *Коју бисте од ове две слике ставили на зид?* У оба случаја се показало да постоји ефекат групе на избор слика са мањом естетском вредношћу ( $F=11,67$ ,  $p<0.01$ ;  $F=7,49$ ,  $p<0.01$ ). Међутим, пошто се испоставило да је Левенеов тест хомогености варијанси значајан за оба питања (за оба  $p<0.01$ ), урађен је и Крускал-Валисов тест за независне узорке, који је, поново, у оба случаја био статистички значајан ( $\chi^2=14,47$ ,  $df=2$ ,  $p<0.01$ ;  $\chi^2=11,93$ ,  $df=2$ ,  $p<0.01$ ). Дакле, можемо закључити да на избор ружнијих слика постоји утицај групе у којој се испитаник налази или, другим речима, да долази до конформирања, те да смо потврдили прву хипотезу. У Та-

бели 3 изложени су резултати колико су се пута у свакој групи испитаници конформирали.

### Врста конформизма

Како бисмо остварили други задатак истраживања – да утврдимо о којој врсти конформизма је реч – спровели смо ЛСД тест како бисмо утврдили постоји ли разлика на задацима естетског суђења у ужем и у ширем смислу између две експерименталне групе.

Што се тиче првог питања: *За коју слику бисте рекли да има већу естетску вредност?*, показало се да између све три групе постоји статистички значајна разлика. Код другог питања: *Коју бисте од ове две слике ставили на зид?* статистички значајна разлика нађена је само између контролне и две експерименталне групе, али не и између две експерименталне групе. У Табели 4 за сваку групу приказан је просечан број изабраних слика са мањом естетском вредношћу, а у Табели 5 приказане су разлике између група.

Табела 4. Просечан број изабраних слика са мањом естетском вредношћу у односу на групу.

Група	Питање о естетској вредности		Питање о стављању на зид	
	AS	SD	AS	SD
Контролна група	0.86	0.89	1.09	0.81
Са вршњацима	2	1.51	2.2	1.82
Са ауторитетом	3.2	1.97	3	1.89

Табела 5. Разлика између група по броју изабраних слика са мањом естетском вредношћу.

Група	Група	Питање о естетској вредности		Питање о стављању на зид	
		Разлика AS	Значајност	Разлика AS	Значајност
Контролна група	Ауторитет	-2.34	0.00	-1.91	0.00
	Вршњаци	-1.14	0.023	-1.11	0.032
Ауторитет	Контролна група	2.34	0.00	1.91	0.00
	Вршњаци	1.2	0.028	0.80	0.150

Резултати указују да је степен конформирања већи у групи са ауторитетом него у групи са вршњацима, када испитаници суде о естетској вредности стимулуса у ужем смислу, док разлике међу експерименталним групама нису статистички значајне када је у питању естетско суђење у ширем смислу, што нам говори да је у овом случају дошло до информационог конформизма.

#### Ниво свесности о конформирању

Хипотеза да неће постојати разлика у свесности о конформирању између оних испитаника који су били у групи вршњака и оних који су били у групи са ауторитетом, али да ће се ове групе разликовати по степену нелагоде - проверена је накнадним интервјуом. Међутим, одговори испитаника у обе групе били су идентични. На питање „Како су се осећали током испитивања“ сви испитаници су нас известили о пријатним осећањима („забавно“, „интересантно“, „опуштено“). Свест о конформизму проверена је питањем „Да ли ти је сметало то што је испало тако да седиш на крају? Да ли је можда то могло да

утиче на твоје одговоре?“. Сви испитаници су на ово питање одговорили са „Не“. Један испитаник је имао занимљиво опажање: „Једино је без везе јер може да испадне да сам то рекао због њих“, док је други рекао: „Нису утицали на мој избор, мада, искрено, мислим да су утицали једни на друге, све су исто причали.“

На основу интервјуа можемо закључити да није постојала ни разлика у свесности о конформирању нити разлика у нелагоди коју су испитаници осећали у ове две групе.

#### Дискусија и закључци

Посматрани у целини, наши резултати реплицирали су Ашове класичне налазе. И на задатку естетског суђења у ужем смислу и на задатку избора слике коју би испитаник радије ставио на зид разлике између контролне и две експерименталне групе показале су се статистички значајним. Овај налаз недвосмислено показује да је у истраживању дошло до конформизма под дејством групног притиска.

Што се тиче нашег задатка, да утврдимо да ли је при естетском суђењу дошло до удворичког или информационог конформизма, увели смо два питања: *Која слика из њара је естетски вреднија?* и *Коју дисци од ове две слике ставили на зид?* Наиме, када је у питању естетско суђење у ужем смислу, реално је очекивати да испитаници поверују да група сачињена од ауторитета има изграђене естетске критеријуме и боље познаје проблем, те да се могу ослонити на њихов суд. Међутим у ситуацији која не захтева посебну естетску стручност, а то је ситуација у којој испитаници одлучују коју слику би окачили на свој зид, наши резултати показују да хијерархијски односи више не праве никакву разлику, већ групни притисак *џер се*. На овом питању статистички значајна разлика јавља се само између контролне и експерименталних група, али не и између две експерименталне групе, што говори у прилог тези да је на делу информациони, а не удворички конформизам.

У складу са нашом трећом хипотезом, очекивали смо да ће испитаници који су били у групи са ауторитетом показати већи степен нелагоде у сусрету са групним притиском од оних који су се нашли у групи вршњака. Ранија истраживања која су користила Ашову експерименталну парадигму често су укључивала опсервацију невербалног понашања испитаника приликом сучавања са једнодушно исказаним нетачним судовима групе (нпр. Larsen, 1979). Ова истраживања су показала да испитаници тада најчешће осећају неку врсту нелагодности (померали би се у својим столицама, зурили у друге, уздисали и „нервозно“ се смејали...). У нашем истраживању запажене су сличне појаве, али будући да нисмо спровели систематско посматрање, не можемо их третирати са поузданошћу. Уместо тога, користили смо полуструктурирани накондни интервју, у којем не само да нису пронађене разлике између испитаника који су се нашли у групама са различитим статусом већ испитаници извештавају да нису осећали нелагоду уоп-

ште. Када су извештавали о осећањима која су доживљавали током испитивања, сви наши испитаници помињали су позитивне или бар неутралне емоције (испитаници су рекли да им је било „забавно“, „интересантно“, „опуштено“). Овај налаз је донекле изненађујућ, с обзиром на то да је у истраживању Марјановићеве показано да су се испитаници у великој мери (42,5% свих испитаника) осећали „нормално, досадно и сигурно“, а чак 41,25% „узбуђено, збуњено и глупо“. Ипак, у нашем истраживању постојале су најмање две разлике којима се могу објаснити ови резултати. Најпре, Марјановићева је својим испитаницима задавала упитник, док смо ми са својима спроводили интервју. Верујемо да је испитаницима лакше да о негативним емоцијама извештавају индиректним путем него директно, у разговору са оним ко их је подвргао овој експерименталној процедури. Такође, док је у претходном истраживању учествовао случајан узорак средњошколаца, у нашем су учествовали полазници истраживачког кампа, којима учешће у истраживањима није непознаница и може се очекивати да је за такву активност присутан и неки вид мотивације.

Разлога за одсуство свесности о попуштању под социјалним притиском може бити више. Ми верујемо да би свест о сопственом попуштању пред групним притиском била у дисонанци са селф-концептом наших испитаника (валидно је претпоставити да, с обзиром на то да се налазе у истраживачкој станици, они себе виде као интелектуално супериорне, независне итд.) па је њихов начин да се изборе са овом дисонанцом порицање сопственог попуштања, па чак и оптуживање других испитаника за конформизам („Нису утицали на мој избор, мада, искрено, мислим да су утицали једни на друге, све су исто причали“).

На крају закључујемо да се чак и високо мотивисани и селекционисани средњошколци, који се у посебним програмима подстичу да не-

зависно размишљају, релативно често конформирају, када је естетско суђење у питању, а да тога нису свесни. Иако ово истраживање, према свом дизајну и испитаном узорку, не одговара захтевима евалуативних студија образовних постигнућа, оно је посредно дало одговор на питање изграђености естетског укуса наших испитаника и остварености циљева и задатака наставе ликовне културе, попут умећа ученика да изразе и образложе своје мишљење, опазе квалитет ликовних елемената и сл. Будући да испитаници из експерименталних група у готово трећини ситуација као лепшу бирају мање естетски вредну слику, можемо закључити да поменути наставни циљеви нису у потпуности остварени. Како би се оспособљавали за независно естетско суђење, препорука је да се ученици кроз наставу ликовне културе пажљиво осмишљеним питањима подстичу да активно запажају и анализирају карактеристике уметничких дела (композицију, форму, технику, поруку уметника), размењују своје мишљење са другима, експлицирају критеријуме на основу којих процењују вредност дела и упоређују их са критеријумима прихваћеним и потврђеним кроз историју уметности. Претпостављамо да би овакав приступ настави ликовне културе имао позитивне ефекте не само на

естетски укус ученика већ и њихове капацитете да се према различитим садржајима из свог искуства односе рефлексивно и критички. Узмемо ли у обзир и доследно ниске резултате ученика из Србије на ПИСА истраживањима, као и слабу заступљеност наших ученика на највишим нивоима читалачке писмености, који управо захтевају критичко мишљење (2% ученика налази се на петом, а тек 0,2% на шестом нивоу читалачке писмености; Pavlović Babić & Baucal, 2013), можемо закључити да наш образовни систем пропушта да гради код ученика ову несумњиво важну компетенцију, те да би подршку критичком мишљењу требало уградити у наставу свих школских предмета како би се постигли законски прокламовани циљеви образовања.

Што се тиче саме процедуре испитивања, у будућим истраживањима требало би као независну варијаблу увести пол, како „наивног“ испитаника, тако и групе која доноси судове пре њега. Пожељно је и систематски посматрати невербално понашање испитаника, које би могло да представља одличну меру нелагоде у различитим ситуацијама, пошто, као што смо видели у овом истраживању, испитаници често нису спремни да признају да им није било сасвим пријатно.

## Литература

- Amir, T. (1984). The Asch conformity effect: A study in Kuwait. *Social Behavior and Personality*. 12, 187–190. DOI:10.2224/sbp.1984.12.2.187
- Asch, S. E. (1956). Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological Monographs: General and Applied*. 70 (9), 1–70. DOI: 10.1037/h0093718
- Ćekrlija, Đ., Turjačanin, V., Puhalo, S. (2004). *Društvene orijentacije mladih*. Banja Luka: Nacionalni institut za borbu protiv narkomanije.
- Ennis, R. H. (1987). A taxonomy of critical thinking dispositions and abilities. In: Baron, J. B. & Sternberg, R. S. (Eds.). *Teaching thinking skills: Theory and practice* (9–26). New York: W. H. Freeman.
- Gajić, O. D. (1997). Pedagoško-psihološke dimenzije estetskog odnosa prema likovnim umetničkim delima. *Nastava i vaspitanje*. 46 (2–3), 229–249.
- Larsen, K. S., Triplet't, J. S., Brant, W. D. & Langenberg, D. (1979). Collaborator status, subject characteristics and conformity in the Asch paradigm. *Journal of Social Psychology*. 108, 259–263.

- Marjanović, N. (1995). Konformističko ponašanje adolescenata u vršnjačkoj grupi. *Psihologija*. 28 (1-2), 123-132.
- Mori, K. & Arai, M. (2010). No need to fake it: Reproduction of the Asch experiment without confederates. *International Journal of Psychology*. 45 (5), 390-397.
- Neto, F. (1995). Conformity and independence revisited. *Social Behavior and Personality: An International Journal*. 23 (3), 217-222.
- Pantić, D. J. (1990). *Promene vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji*. Beograd: Institut društvenih nauka – Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje.
- Pavlović-Babić, D., Baucal, A. (2013). *Podrži me, inspiriši me: Prvi rezultati PISA 2012 u Srbiji*. Beograd: Institut za psihologiju i Centar za primenjenu psihologiju.
- Pavlović, M. M. (2013). Likovno delo kao didaktički medij u nastavi likovne kulture. *Inovacije u nastavi – časopis za savremenu nastavu*. 26 (6), 94-103.
- Pavlović, M. M. (2014). Pozitivni efekti učenja pomoću likovnog dela. *Inovacije u nastavi – časopis za savremenu nastavu*. 27 (4), 55-62. DOI: 10.5937/inovacije1404055P
- *Pravilnik o nastavnom programu za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja* (2018). Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 2/2010, 3/2011 – dr. pravilnik, 8/2013, 5/2014, 11/2016, 7/2017 i 12/2018.
- Rot, N. (1987). *Osnovi socijalne psihologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Šiber, I. (1982). Konformizam i društvo. *Politička misao: časopis za politologiju*. 19 (1-2), 23-37.
- Trebješanin, Ž. (2004). *Rečnik psihologije*. Treće pregledano izdanje. Beograd: Stubovi kulture.
- Turner, J. C. (1991). *Social influence*. London, England: Open University Press.
- *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* (2019). Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije, br. 88/2017, 27/2018 – dr. zakoni i 10/2019.

### Summary

*The aim of the research was to determine whether adolescent aesthetic judgments are subject to group pressure, and whether there is a difference in their conformist behaviour, depending on whether the pressure group is composed of peers or scientific authorities, as well as to establish the presence of aesthetic judgments in a narrower or broader sense. The sample consisted of 52 participants of Petnica Research Centre<sup>3</sup>. The respondents were shown artistic paintings in pairs in which one painting always had a significantly greater aesthetic value than the other one. The task was to evaluate which painting had a greater aesthetic value and which painting they would keep in their room. There were three groups involved in the research: a control group that made judgments on its own and in writing, and two experimental ones: the first one made judgments in the presence of scientific authorities, while the second group did the same in the presence of their peers. Afterwards, a semi-structured interview was conducted with the respondents to check the level of conformity awareness. The analysis of variance shows that there is an effect of a group on the selection of the paintings with a lower aesthetic value for both questions (on the aesthetic value and on which painting they would put on the wall), and the post-hoc test (LSD test) confirms statistically significant differences between all three groups only on the task of aesthetic judgments in a narrower sense, namely, the respondents who were in the authority group conformed more to the majority judgment than those who were in the peer group. The question of which of the two paintings they would put on the wall revealed a statistically significant difference only between the control and the two experimental groups, but not between the experimental ones, which indicates information conformism. The differences in the respondents' awareness of yielding under social pressure were not found to be significant in this research, and such awareness was not even identified.*

**Keywords:** conformist behavior, aesthetic judgment, adolescents, authority, peers.